

O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORI

VOL. 3 ISS: 2 (2026)

INSURANCE MARKET OF UZBEKISTAN СТРАХОВОЙ РЫНОК УЗБЕКИСТАНА

INSURANCE

№	MUNDARIJA	Page
1.	QISHLOQ XO'JALIGI SUG'URTASIDA AKTUAR HISOBLARNI QULLASH VA RIVOSHLANTIRISH MASALALARI <i>Nurullaev Abdulaziz Sirojiddinovich</i>	5
2.	SUG'URTA KOMPANIYALARI MOLIYAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA XORIJ TAJRIBASI <i>Nosirov Jasur Tursunpulotovich</i>	9
3.	ESG TAMOYILLARI ASOSIDA SUG'URTA XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH <i>Yuldashev Obiddin Toshmurzaevich, Yusupov Akbar Haydarovich</i>	14
4.	SUG'URTA SOHASIDA INNOVATSION MARKETING VA RAQAMLI REKLAMA STRATEGIYALARINI JORIY ETISH YO'NALISHLARI <i>Yuldashev Obiddin Toshmurzaevich, Raxmonberganov Surojbek Uktambov o'g'li</i>	18
5.	MIJOZLAR QAMROVINI OSHIRISH UCHUN SUG'URTA KOMPANIYALARIDA TIZIMLI MARKETING STRATEGIYALARINI AMALGA OSHIRISH <i>Raxmonberganov Surojbek Uktambov o'g'li</i>	21
6.	O'ZBEKISTON SUG'URTA TASHKILOTLARI FAOLIYATIDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINING HOLATI: MAVJUD MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI <i>Xasanov Farrux Ravshanovich</i>	25
7.	PENSIYA SUG'URTASINI AMALIYOTGA JORIY ETISHNING ZARURIYATI VA DOLZARBLIGI <i>Yo'ldoshoval Aziza Muzaffar qizi</i>	28
8.	BANK XIZMATLARINI SUG'URTALASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI <i>Tog'ayniyazov Shohzodbek Ural o'g'li</i>	30
9.	O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORIDA KOMPANIYALARNING MOLIYAVIY KO'RSATKICHLARI DINAMIKASI <i>Iminova Nurjahon Qodirjon qizi</i>	34
10.	QISHLOQ XO'JALIGIDA SUG'URTA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH <i>Djumayev Jonibek O'rinovich</i>	38
11.	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕРЕСТРАХОВОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СТРАХОВОГО СЕКТОРА <i>Муминова Ансора Улугбек кизи</i>	42
12.	СОВРЕМЕННЫЕ ДРАЙВЕРЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В СТРАХОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ <i>Жиянова Наргиза Эсанбоевна, Зохидова Диёра Улугбек кизи</i>	45
13.	O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGI SUG'URTASI BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL MEKANIZMLARI <i>Madiyev Abbos Nosirovich</i>	50
14.	QISHLOQ XO'JALIGI RISKLARINING XUSUSIYATLARI VA ULARNI ILMIY TASNIFLASH METODOLOGIYASI <i>Qo'ldoshev Qamariddin Mansurovich</i>	53
15.	O'ZBEKISTONDA SUG'URTA TASHKILOTLARI TO'LOV QOBILIYATINI TA'MINLASH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI <i>Xattabov Murodulla Batirovich</i>	56
16.	KORXONALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA MOLIYAVIY BOSHQARUVNING AHAMIYATI <i>Muratova Saodat Igamnazar qizi</i>	59
17.	TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARI MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH MASALALARI <i>E.I.Ergashev, Qarayev Anvar Botirovich</i>	63
18.	O'ZBEKISTONDA ISLOM MOLIYASINI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL VA IQTISODIY MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI <i>Kuldashv Jahongir Qamariddinovich</i>	67
19.	BANK TIZIMI BARQARORLIGI IQTISODIY RIVOJLANISH GARVIDIR <i>Nazarov Qilich Xolmuradovich, Toyirov Yunus Alamovich</i>	71
20.	MILLIY IQTISODIYOTNI KREDITLASHDA TIJORAT BANKLARINING ROLI <i>Nazarov Qilich Xolmuradovich, Toyirov Yunus Alamovich</i>	73
21.	A SYSTEM OF INDICATORS FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF COMMERCIAL BANKS UNDER INCREASING SYSTEMIC RISK <i>Malikova Dilrabo Muminovna</i>	76

22.	IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHDA HUDUDIIY MARKETINGNING FUNKSIONAL O'RNI VA AHAMIYATI <i>Mukhammadieva Nodira</i>	79
23.	XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA INSON RESURLARIGA QILINGAN XARAJATLAR SAMARADORLIGINI VAHOLASH METODOLOGIYASI <i>Usmanova Nigina Marupovna</i>	84
24.	НАЛОГОВАЯ РЕФОРМА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН КАК ФАКТОР РОСТА СПРОСА НА УСЛУГИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА СРЕДИ МАЛОГО БИЗНЕСА <i>Холбеков Расул Олимович</i>	88
25.	O'ZBEKISTON TASHQI MEHNAT MIGRATSIYASI: IQTISODIY TA'SIRLAR, INSON KAPITALI VA REINTEGRATSIYA MUAMMOLARI <i>Ismatova Shoxsanam Abdulaziz qizi</i>	92
26.	O'ZBEKISTONDA AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHNING KONTSEPTUAL ASOSLARI <i>Berdibayev Fayzulla Zaripbayevich</i>	95
27.	ASOSIY KAPITALGA O'ZLASHTIRILGAN INVESTITSIYALAR UZOQ VAQT BARQAROR FOYDA KELISHI KAFOLATI <i>Jomolov Muzaffar Mirzoxitovich</i>	98
28.	SUG'URTA KAPITALIDAN INVESTITSIYA SIFATIDA FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA VAHOLASH (DEA MODELI ASOSIDA) YO'LLARI <i>Kenjayev Ilhom G'iyozovich</i>	101
29.	RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ORQALI INDIVIDUAL SPORTCHILARNI TAYYORLASH TIZIMI BOSHQARUVI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI TAHLILI <i>Junaydullayev Mels Asliddin o'g'li</i>	105
30.	TOSHKENT SHAHRIDA ANHOR KANALI BO'YLAB OSMA KABINALI JAMOAT TRANSPORT TIZIMINI YARATISH KONSEPSIYASI <i>Xamdamonv Shoh-Jaxon Raxmat o'g'li, Kamolidinov Muhibillo Shokirjon o'g'li</i>	109
31.	SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHIQRISH QUVVATLARIDAN FOYDALANISHNI ME'YORLASHTIRISHNING USLUBIY JIHLTLARI <i>Ergashev Abrorbek Raxmatulla o'g'li</i>	112
32.	METROLOGIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-AMALIY JIHLTLARI <i>Rakhmatillaev Nodirjon Yo'ldashvaevich</i>	114
33.	AN INTEGRATED RISK-BASED MODEL FOR ASSESSING THE EXTERNAL ENVIRONMENT OF SMALL ENTERPRISES IN UZBEKISTAN: IMPLICATIONS FOR THE INSURANCE MARKET <i>Djumabayeva Dilobar Asatillayevna</i>	116
34.	UY-JOY NARXLARINI HISOBLASHDA HEDONIK REGRESSIYA FORMULASIDAN FOYDALANISHNING METODOLOGIK ASOSLARI <i>Tog'ayeva Dildora Akramovna</i>	120
35.	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН НА ОСНОВЕ КЛАССИЧЕСКИХ И СОВРЕМЕННЫХ ПРИНЦИПОВ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ <i>Ахроров Зариф Орипович</i>	123
36.	RAQAMLI SOLIQTIZIMLARINI JORIY ETISH VA ULARNING IQTISODIY TA'SIRI <i>Tuychiyev Sherxon Shuxrat o'g'li, Xubbimov Sherzod Jamshidovich</i>	126
37.	SOLIQQA TORTISHNING MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRI: EMPIRIK TAHLILLAR ASOSIDA <i>Toshnazarova Lola Shuxratillayevna, Karimov Mardon Akram o'g'li</i>	129
38.	TURIZMDA INNOVATSIYALARNING HAYOTIYLIK SIKLI VA ULARNING BOZORGA CHIQRISH BOSQICHLARI <i>Erkaboyeva Jasmina Safarali qizi</i>	133
39.	RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA QISHLOQ JOYLARIDA TURIZM XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH <i>Xalimov Shaxboz Xalimovich</i>	136
40.	MAMLAKATIMIZDA NATIJAGA YO'NALTIRILGAN BYUDJETLASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA USLUBIY YONDASHUVLAR <i>Baxtiyor Artikov</i>	139
41.	O'ZBEKISTONDA O'RTA VA KATTA BIZNESLARDA YASHIRIN IQTISODIYOTNI ANIQLASH VA ULARNI OLDINI OLIH MEXANIZMLARI <i>Boyniyozov Ro'zimbek G'ulomjon o'g'li, Abduqahhorova Maxliyo Albert qizi, Muradullayev Sarvar Muradulla o'g'li</i>	146

42.	NARXLAR STATISTIKASI KUZATUVLARINI DATA SCIENCE TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH <i>Odiljonov Ikromjon Komiljon o'g'li</i>	150
43.	BOZOR IQTISODIYOTINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH: NAZARIY EVOLYUTSIYA, MEXANIZMLAR VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR <i>Karimova Latofat Sadullayevna</i>	153
44.	TIJORAT BANKLARINING UZOQ MUDDATLI MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA KAPITAL YETARLILIGINI BOSHQARISH STRATEGIYASI <i>Mamadjonov Shukurillo Ibrohimjon o'g'li</i>	157
45.	OLIIY TA'LIMNING HUDUDIY IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRI: PANEL FIXED EFFECTS EKONOMETRIK MODEL ASOSIDA EMPIRIK TAHLIL (XORAZM VILOYATI MISOLIDA) <i>Rustamov Jasurbek Ravshanbek o'g'li</i>	161
46.	RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA SOLIQ MA'MURIYATCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH VA BYUDJET SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI <i>Salomov Abdulalom Ismatovich</i>	166
47.	УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ОГРАНИЧЕНИЙ <i>Тухтаев Максуд Мансурович</i>	169
48.	KO'P O'LCHOVLI KAMBAG'ALLIK INDEKSINI HISOBLASH BO'YICHA ALKIRE-FOSTER USULI VA TAVSIYALARI <i>Urazbayev Raxmatjon Otajanovich</i>	172

“O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORI” JURNALI TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

1. Teshabayev To‘lqin Zakirovich (Kengash raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, i.f.d. prof.).
2. Fayziyev Orifjon Olimovich (Kengash raisi o‘rinbosari, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi direktor o‘rinbosari).
3. Azimov Rustam Sadikovich (O‘zbekinvest eksport-import sug‘urta kompaniyasi AJ Bosh direktori, i.f.d. prof.).
4. Mehmonov Sultonali Umaraliyevich (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d., prof.).
5. Abduraxmonova Gulnora Qalandarovna (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d. prof.).
6. Xudoyqulov Sadirdin Karimovich (TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy tadqiqot markazi direktori).
7. Xalilov Oybek Nasirovich (O‘zbekiston sug‘urta bozori professional ishtirokchilari Uyushmasi Kengash raisi).
8. Qo‘ldoshev Qamariddin Mansurovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida professori, i.f.d., Bosh muharrir).
9. Zaynalov Jahongir Rasulovich (Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Moliya” kafedrasida mudiri, i.f.d. prof.).
10. Shennayev Xo‘jayor Musurmanovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida mudiri, DSc, prof.).
11. Boyev Habibullo Ismoilovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, i.f.d.).
12. Nurullayev Abdulaziz Sirojiddinovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, i.f.d.).
13. Merident Randles (FSA, MAAA. Prinsipal & Consulting Actuary. Senior Consultant, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative).
14. Ong Xie (FIA, FSAS. Program Manager, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative. Pronouns: She/Her).
15. Yadgarov Akram Akbarovich (TDIU “Yashil iqtisodiyot” kafedrasida professori, i.f.d.).
16. Yuldashev Obiddin Toshmurzayevich (TDIU magistratura dekan muovini, i.f.d.).
17. Maxmudov Akbar Abduxamidovich (Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti rektori, PhD, dotsent).
18. Axrorov Zarif Oripovich (TDIU Samarqand filiali “Moliya, soliq va bank ishi” kafedrasida mudiri, i.f.d., dotsent).
19. Qurbonov Xayrulla Abdurasulovich (TDIU Xalqaro va milliy reytinglar bilan ishlash bo‘limi boshlig‘i, i.f.n. dots.).
20. Raxmatullayev Botirjon Abduxamidovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti. Akademik faoliyat bo‘yicha prorektor PhD, dotsent).
21. Musaxonzoda Ikromjon Sobirxon o‘g‘li (TMC institute “Milliy ta‘lim yo‘nalishlari akademik faoliyat va ilmiy ishlar” bo‘yicha prorektor, PhD).
22. Hasanov Xayrulla Nasrullayevich (TDIU Besh tashabbus markazi bo‘lim boshlig‘i, PhD).
23. Kenjayev Ilxom G‘iyozovich (TDIU magistratura dekan muovini, PhD, dots.).
24. Imomov Hamdilla Hamdamovich (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida professor v.b., i.f.n.).
25. Baratova Dinara Alisherovna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD. Tahririyat kengashi kotibi).
26. Agzamov Avazxon Talgatovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, PhD).
27. Nomozova Qumri Isoyevna (Bank moliya akademiyasi dotsenti, PhD).
28. Xamdamiyev Shoh-Jaxon Raxmat o‘g‘li (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida dotsenti, PhD).
29. Maxmudov Samariddin Baxriddinovich (“Ma‘mun” universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasida dotsenti, PhD).
30. Abduturapova Dildora Farxodjon qizi (“Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish” bo‘limi bosh mutaxassisi, PhD).
31. Abdusattarova Dildora Baxodirovna (TDIU “Soliq va soliqqa tortish kafedrasida” dotsenti).
32. Nosirov Jasur Tursunpulotovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti “Akademik faoliyat va registrator” departamenti rahbari, PhD, dotsent).
33. Adilova Gulnur Jorabayevna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD.).
34. Malikova Dilrabo Mo‘minovna, (TDIU Samarqand filiali "Moliya, soliq va bank ishi" kafedrasida dotsenti, PhD).
35. Bobomurotova Manzura Panji qizi (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida assistenti, PhD).

TIJORAT BANKLARINING UZOQ MUDDATLI MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA KAPITAL YETARLILIGINI BOSHQARISH STRATEGIYASI

Mamadjonov Shukurillo Ibrohimjon o'g'li

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

shukurullomamadjonov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashda kapital yetarliligini boshqarishning strategik ahamiyati tadqiq etilgan. Tadqiqot doirasida bank kapitalining sifati va tarkibini optimallashtirish, xalqaro Basel III/IV standartlarini implem entatsiya qilish hamda risk-menejment tizimini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Xususan, tadqiqotda banklarning risk-appetitini hisobga olgan holda kapital buferlarini shakllantirishning ilmiy-uslubiy yondashuvlari batafsil yoritilgan. Shuningdek, makroiqtisodiy beqarorlik sharoitida ichki kapitalni baholash modellarini (ICAAP) takomillashtirish orqali bank tizimi ishonchligini kafolatlovchi mexanizmlar taklif etilgan. Maqolada banklarning kapital yetarliligi va ularning barqaror rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik ekonometrik modellar asosida ko'rib chiqilib, bank tizimining tashqi shoklarga chidamliligini oshirish bo'yicha strategik takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kapital yetarliligi, moliyaviy barqarorlik, tijorat banklari, strategik boshqaruv, Basel III, risk-menejment, iqtisodiy kapital, bank transformatsiyasi, prudentsial nazorat, ICAAP, kapital buferlari.

Abstract: This article explores the strategic importance of managing capital adequacy in ensuring the long-term financial stability of commercial banks. Within the scope of the research, issues of optimizing the quality and structure of bank capital, the implementation of international Basel III/IV standards, and the improvement of the risk management system are analyzed. In particular, the study elaborates on scientific and methodological approaches to forming capital buffers while considering the specific risk appetite of banks. Furthermore, mechanisms ensuring the reliability of the banking system are proposed by enhancing Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP) models amidst current macroeconomic instability. The article examines the correlation between capital adequacy and the sustainable development of banks based on econometric models and develops strategic proposals to enhance the resilience of the banking system against external shocks.

Keywords: capital adequacy, financial stability, commercial banks, strategic management, Basel III, risk management, economic capital, bank transformation, prudential supervision, ICAAP, capital buffers.

Абстрактный: В данной статье исследуется стратегическое значение управления адекватностью капитала в обеспечении долгосрочной финансовой устойчивости коммерческих банков. В рамках исследования проанализированы вопросы оптимизации качества и структуры банковского капитала, имплементации международных стандартов Базель III/IV и совершенствования системы риск-менеджмента. В частности, в исследовании детально освещены научно-методические подходы к формированию буферов капитала с учетом риск-аппетита банков. Также предложены механизмы, гарантирующие надежность банковской системы путем совершенствования моделей внутренней оценки капитала (ICAAP) в условиях современной макроэкономической нестабильности. В статье на основе эконометрических моделей рассматривается взаимосвязь между адекватностью капитала и устойчивым развитием банков, а также разработаны стратегические предложения по повышению устойчивости банковской системы к внешним шокам.

Ключевые слова: адекватность капитала, финансовая устойчивость, коммерческие банки, стратегическое управление, Базель III, риск-менеджмент, экономический капитал, трансформация банков, пруденциальный надзор, ВПОДК (ICAAP), буферы капитала.

Kirish (Введение/Introduction).

Hozirgi global moliya arxitekturasida bank tizimining barqarorligi mamlakat iqtisodiy xavfsizligining fundamental asosi bo'lib xizmat qiladi. Tijorat banklari nafaqat moliyaviy resurslarni qayta taqsimlovchi institutlar, balki makroiqtisodiy rivojlanishning asosiy drayverlari sifatida namoyon bo'ladi. Ularning faoliyatidagi barqarorlik bevosita kapitalning yetarlilik darajasi hamda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zararlarni qoplash qobiliyati bilan belgilanadi. Global inqirozlar va geosiyosiy o'zgarishlar sharoitida bank kapitali kutilmagan moliyaviy shoklardan himoya qiluvchi asosiy "xavfsizlik yostig'i" vazifasini o'taydi. Shu sababli, bank kapitallashuvining yuqori darajasini ta'minlash bugungi kunda har qanday davlat uchun strategik ahamiyatga ega ustuvor vazifadir. Ushbu jarayonlar bank boshqaruv tizimida yangicha metodologik yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda.

Jahon bank amaliyotida kapital yetarliligiga bo'lgan talablar doimiy ravishda takomillashib bormoqda va bu jarayon Basel qo'mitasining tavsiyalarida o'z aksini topgan. Basel III va Basel IV standartlarining joriy etilishi bank kapitalining nafaqat miqdoriga, balki uning sifatiga ham qat'iy talablar qo'yilishiga olib keldi. Endilikda banklar nafaqat umumiy kapital, balki birinchi darajali kapital tarkibini optimallashtirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim. Shu bilan birga, turli xil kapital buferlarini shakllantirish orqali makroprudentsial nazorat

tizimi yanada kuchaytirildi. Xalqaro miqyosda qabul qilingan ushbu me'yorlar banklarning kredit va bozor risklariga qarshi chidamliligini oshirishga xizmat qiladi. Milliy bank tizimlarini ushbu xalqaro standartlarga moslashtirish murakkab va bosqichma-bosqich yondashuvni talab qiladigan jarayondir.

O'zbekiston Respublikasida bank-moliya tizimini isloh qilishning yangi bosqichi doirasida tizimli transformatsiya jarayonlari jadal amalga oshirilmoqda. Davlatimiz rahbarining tegishli farmonlari va 2030-yilgacha mo'ljallangan bank tizimini rivojlantirish strategiyasi bu borada huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Banklar faoliyatida davlat ulushini kamaytirish va ularni xususiy lashtirish jarayonlari kapital tuzilmasini tubdan o'zgartirishni talab etadi. Bugungi kunda mamlakatimiz tijorat banklari oldida kapital bazasini mustahkamlash bilan birga, xalqaro moliya bozorlariga chiqish vazifasi turibdi. Bu esa banklarning investitsion jozibadorligini oshirish va ularning moliyaviy hisobotlari shaffofligini ta'minlashni ko'zda tutadi. Milliy iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda kapital yetarliligini tartibga solish mexanizmlarini optimallashtirish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Kapital yetarliligini boshqarish shunchaki belgilangan regulativ me'yorlarni bajarish bilan cheklanib qolmasligi, balki bankning uzoq muddatli strategik maqsadlariga xizmat qilishi lozim. Zamonaviy bank menejmentida kapitalni strategik boshqarish jarayoni bankning risk-appetitini aniqlash va resurslarni eng samarali yo'nalishlarga

taqsimlashni anglatadi. Ichki kapital yetarililigi baholash jarayoni (ICAAP) bankning ichki imkoniyatlarini va tashqi xatarlarni chuqur tahlil qilishga asoslanishi shart. Strategik rejalashtirish bosqichida kapital zaxiralarni shakllantirish bankning barqaror o'sishini ta'minlovchi asosiy omilga aylanadi. Shuningdek, kapital yetariligi va rentabellik o'rtasidagi optimal muvozanatni topish bank aksiyadorlari uchun ham juda muhimdir. Shu sababli, boshqaruv organlari kapital adekvatligini bankning umumiy rivojlanish konseptsiyasining ajralmas qismi sifatida ko'rishlari zarur.

Metodologik nuqtayi nazardan, bank kapitali yetarililigi baholashda kredit, bozor va operatsion risklarning o'zaro ta'sirini inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Stress-testlar o'tkazish metodikasi turli salbiy iqtisodiy ssenariylarda bank kapitalining qay darajada saqlanib qolishini aniqlash imkonini beradi. Iqtisodiy kapital tushunchasi regulativ kapitaldan farqli ravishda bankning haqiqiy risk holatini ko'rsatib beruvchi ko'rsatkich hisoblanadi. Raqamli transformatsiya va yangi moliyaviy texnologiyalarning kirib kelishi bank faoliyatida kutilmagan yangi turdagi xatarlarni yuzaga keltirmoqda. Bunday sharoitda an'anaviy baholash usullari yetarli bo'lmaydi va matematik modellashtirishning zamonaviy usullaridan foydalanish zarurati tug'iladi. Ma'lumotlar tahlili va prognozlash modellarini takomillashtirish banklar uchun o'z vaqtida qaror qabul qilish imkonini yaratadi.

Olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida kapital yetarililigi strategik boshqarish metodologiyasi hali to'liq shakllanib ulgurmagani. Mazkur maqolada taklif etilayotgan yondashuvlar aynan ushbu bo'shliqlarni to'ldirishga va bank tizimi barqarorligini yangi bosqichga ko'tarishga yo'naltirilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda kapital adekvatligining roli va ahamiyatini ilmiy asoslab berishdan iborat. Ishlab chiqilgan takliflar banklarni transformatsiya qilish va ularning xalqaro reytinglardagi o'rnini mustahkamlashda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. DSc darajasidagi ushbu izlanishlar bank tizimining institutsional asoslarini takomillashtirish bo'yicha yangicha qarashlarni shakllantiradi. Kutilayotgan natijalar nafaqat tijorat banklari, balki reguliyator organlar uchun ham foydali uslubiy qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Tijorat banklarining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashda kapital yetariligi masalasi zamonaviy bank tizimi barqarorligining asosiy ustunlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillardagi ilmiy tadqiqotlarda bank kapitali nafaqat risklarni qoplash vositasi, balki bankning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlovchi strategik resurs sifatida talqin qilinmoqda. Ayniqsa, global moliyaviy tizimdagi o'zgarishlar, kredit risklarining ortishi va makroiqtisodiy beqarorlik sharoitida kapital yetarililigi samarali boshqarish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda [1].

Xalqaro bank nazorati tizimida Bazel qo'mitasining tavsiyalari kapital yetariligi standartlarini belgilovchi asosiy metodologik baza hisoblanadi. Bazel III talablari banklarning kapital strukturasi kuchaytirish, likvidlikni oshirish va tizimli risklarni kamaytirishga qaratilgan bo'lib, bank barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda [2].

So'nggi tadqiqotlarda bank kapitalining sifati va tarkibi ham alohida o'rganilmoqda. Olimlar ta'kidlashicha, faqat kapital miqdori emas, balki uning barqaror manbalardan shakllanishi ham bankning moliyaviy chidamliligiga bevosita ta'sir qiladi. Shu nuqtayi nazardan, asosiy kapital (Tier 1) ulushining yuqori bo'lishi bank risklarga chidamliligini oshiradi [3].

Makroprudensial siyosat doirasida kapital yetariligi bank tizimi barqarorligini ta'minlovchi asosiy instrumentlardan biri sifatida qaraladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kapital buferlari iqtisodiy inqiroz davrlarida kredit portfelining qisqarishini yumshatadi va moliyaviy tizimning barqaror ishlashini ta'minlaydi [4].

Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda bank risklarini boshqarish va kapital yetariligi o'rtasidagi bog'liqlik keng tahlil qilinadi. Kredit riski, bozor riski va operatsion risklar kapital ehtiyojini belgilovchi asosiy omillar sifatida ko'rsatiladi. Risk darajasi yuqori bo'lgan banklarda kapital yetariligi talablari ham yuqoriroq bo'lishi zarurligi ta'kidlanadi [5].

Raqamlashtirish jarayonlari bank kapitalini boshqarish tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Sun'iy intellekt va big data texnologiyalari asosida risklarni prognoz qilish imkoniyati oshib, kapitalni yanada samarali taqsimlashga sharoit yaratilmoqda [6].

Banklarning rentabelligi va kapital yetariligi o'rtasidagi bog'liqlik ham ilmiy adabiyotlarda keng o'rganilgan. Tadqiqotlar natijasiga ko'ra, yuqori kapital darajasi bankning xavfsizligini oshirsa-da, ayrim hollarda

rentabellikni qisqartirishi mumkin, shu sababli optimal balansni topish muhim hisoblanadi [7].

Shuningdek, xalqaro moliyaviy inqirozlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, yetarli kapital zaxirasiga ega banklar iqtisodiy shoklarga nisbatan ancha chidamli bo'ladi. 2008 yilgi global inqirozdan keyingi islohotlar aynan kapital yetariligi kuchaytirishga qaratilgan edi [8].

Umuman olganda, zamonaviy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida kapital yetariligi boshqarish strategiyasi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosiy elementi bo'lib, u risklarni boshqarish, rentabellikni optimallashtirish va uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash bilan bevosita bog'liqdir [9].

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы).

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, strukturaviy-funksional tahlil va obyektivlik tamoyillari tanlab olindi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy hodisalarni uzviy bog'liqlikda o'rganish maqsadida dialektik mantiq, induksiya va deduksiya, ilmiy abstraksiyalash hamda sintez usullaridan keng foydalanildi. Xususan, tijorat banklari kapital yetariligi va ularning moliyaviy barqarorligi o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni aniqlashda tizimli tahlil usuli qo'llanildi. Bu yondashuv kapitalni nafaqat bankning ichki resursi, balki umumiy makroiqtisodiy barqarorlikning tarkibiy qismi sifatida tadqiq etish imkonini berdi. Shuningdek, xalqaro moliya institutlarining metodologik tavsiyalari va milliy bank tizimi islohotlarining strategik yo'nalishlari tadqiqotning nazariy-uslubiy poydevori bo'lib xizmat qildi.

Tahliliy jarayonda iqtisodiy-statistik usullar, jumladan, qiyosiy tahlil, guruhlash, dinamika qatorlari tahlili va koeffitsiyentlar usuli qo'llanildi. O'zbekiston tijorat banklarining 2015-2025 yillardagi faoliyat ko'rsatkichlari, kapital tarkibi va risk darajalari bo'yicha statistik ma'lumotlar tizimlashtirildi. Ma'lumotlar bazasini shakllantirishda O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining yillik va choraklik hisobotlari, tijorat banklarining MHXS (IFRS) asosidagi auditorlik xulosalari hamda Xalqaro valyuta jamg'armasining (IMF) ma'lumotlaridan foydalanildi. Miqdoriy tahlillar orqali kapital yetariligi ko'rsatkichlarining o'zgarish tendensiyalari aniqlandi va ularning banklarning aktivlari sifatiga ta'siri baholandi.

DSc darajasidagi tadqiqotning ilmiy vaznini ta'minlash maqsadida ekonometrik modellashtirish va matematik usullarga alohida urg'u berildi. Kapital yetariligi ko'rsatkichlarining bank moliyaviy barqarorligiga ta'sirini aniqlash uchun ko'p omilli regressiya modellari (Multiple Regression Analysis) ishlab chiqildi. Shuningdek, kutilmagan iqtisodiy shoklar sharoitida bank kapitalining chidamliligini baholash uchun stress-test (Stress-testing) metodikasi qo'llanildi. Bunda makroiqtisodiy parametrlarning (valyuta kursi, inflyatsiya, YaIM o'sishi) turli ssenariylari ostida kapital adekvatligining o'zgarishi modellashtirildi. Basel III/IV standartlarida tavsiya etilgan risklarni baholashning ichki modellarini (Internal Ratings-Based approach) tadqiqot metodologiyasining ajralmas qismini tashkil etdi.

Tadqiqotning yakuniy bosqichida ishlab chiqilgan metodologik yondashuvlarning samaradorligini tekshirish maqsadida ekspert baholash va mantiqiy umumlashtirish usullari qo'llanildi. Taklif etilayotgan strategik boshqaruv mexanizmlari va ichki kapitalni baholash (ICAAP) modellari bank amaliyotiga mosligi nuqtayi nazardan approbatsiya qilindi. Olingan natijalarning ishonchligini qo'llanilgan matematik modellarning statistik ahamiyati (R-squared, p-value, t-statistika) bilan tasdiqlandi. Metodologiya nafaqat nazariy xulosalarni, balki tijorat banklari uchun amaliy qo'llanilishi mumkin bo'lgan strategik "yo'l xaritasi"ni yaratishga yo'naltirildi. Bu esa tadqiqot natijalarining bank tizimi transformatsiyasida qo'llanilishini kafolatlaydi.

Tahlil va natijalarlar (Analysis and results/Анализ и результаты).

O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan institutsional transformatsiya jarayonlari tijorat banklarining kapital bazasini nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda. 2018–2025-yillar oraliq'idagi dinamik tahlillar shuni ko'rsatadiki, bank tizimining umumiy kapitali iqtisodiyotdagi kreditlash ko'lamiga mutanosib ravishda o'sib borgan bo'lsada, tashqi geosiyosiy va makroiqtisodiy noaniqliklar sharoitida uning risklarga chidamlilik darajasi turlicha tendensiyalarni namoyon etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan o'rnatilgan prudensial me'yorlar Basel III va Basel IV standartlariga muvofiq qat'iy lashtirilishi, banklar oldiga kapital yetariligi shunchaki saqlash emas, balki uni strategik resurs sifatida boshqarish vazifasini qo'ydi. Tadqiqotimiz natijalari shuni tasdiqlaydiki, tizimli ahamiyatga ega bo'lgan yirik banklarda kapital yetariligi ko'rsatkichlari reguliyativ minimal talablardan o'tacha 3–4 foiz bandga yuqori darajada shakllanib kelmoqda.

Bank tizimining kapital yetarliligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish orqali tizimdagi moliyaviy barqarorlikning "mustahkamlik chegarasini" (margin of safety) aniqlash mumkin. Quyidagi 1-jadvalda O'zbekiston bank tizimining so'nggi besh yillikdagi asosiy kapital indikatorlari va kelajakdagi ehtimoliy prognozlarini tizimlashtirilgan holda keltirilgan. Ushbu ma'lumotlar banklarning aktivlar sifati bilan kapital adekvatligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish imkonini beradi.

1-jadval.

O'zbekiston bank tizimining kapital yetarliligi ko'rsatkichlari dinamikasi (tizim bo'yicha o'rtacha, foizda)¹

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Regulyativ kapital yetarliligi (H1)	18,4	17,5	17,0	16,2	16,8	17,2
Birinchi darajali kapital yetarliligi	15,1	14,8	14,2	13,5	13,9	14,1
Kapitalning rentabellik darajasi (ROE)	10,2	6,4	12,5	13,1	14,4	15,2
Aktivlarning risk darajasi (RWA/Total Assets)	72,4	75,1	78,3	79,2	77,5	76,8

Jadval ma'lumotlarining chuqur tahlili shuni ko'rsatadiki, umumiy kapital yetarliligi ko'rsatkichi (H1) 2023-yilda iqtisodiy faollikning oshishi va kredit portfelining kengayishi natijasida biroz pasayish trendini ko'rsatgan bo'lsada, 2024-yildan boshlab banklar tomonidan o'z kapitalini to'ldirish va aktivlarni diversifikatsiya qilish hisobiga o'sish tendensiyasini boshlagan. Birinchi darajali kapitalning umumiy kapital tarkibidagi ulushi barqaror darajada saqlanayotganligi, banklarning tashqi qarzlarni o'rni o'z ichki manbalariga va ustav kapitalini to'ldirishga ko'proq e'tibor qaratayotganidan dalolat beradi. Biroq, riskka tortilgan aktivlarning (RWA) umumiy aktivlardagi ulushi yuqorilgicha qolmoqda, bu esa banklardan kapitalni aktivlar segmentlari bo'yicha yanada samaraliroq taqsimlashni va xalqaro risk-menejment metodlarini qo'llashni taqozo etmoqda.

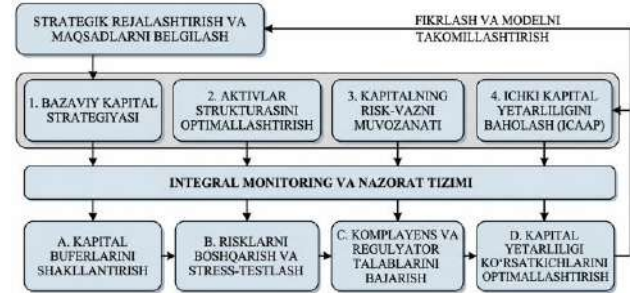
Tadqiqot doirasida bank kapitalining manbalari tahlil qilinganda, davlat ulushi mavjud banklarda kapitallashuv jarayoni asosan budget mablag'lari va Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi resurslari hisobiga amalga oshirilganligi aniqlandi. Aksincha, xususiy va chet el kapitali ishtirokidagi banklarda asosiy urg'u taqsimlanmagan foyda, subordinar qarz majburiyatlari va IPO jarayonlari orqali jalb qilingan mablag'larga qaratilmoqda. Bunday holat bank tizimida "kapital samaradorligi" tushunchasiga ikki xil yondashuvni keltirib chiqaradi: davlat banklarida barqarorlik birinchi o'ringa chiqsa, xususiy banklarda kapitalning rentabelligi va aksiyadorlik qiymati muhimroq hisoblanadi. Kelajakda banklar barqarorligini ta'minlash uchun foydani kapitallashtirish darajasini oshirish bo'yicha rag'batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Bank tizimini transformatsiya qilish strategiyasi doirasida banklarning xususiyashtirilishi ularning kapital tarkibini xalqaro andozalar asosida modernizatsiya qilishga xizmat qiladi. Xalqaro moliya institutlarining (IFC, EBRD, ADB) bank kapitaliga aksiyador sifatida kirib kelishi nafaqat moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi, balki banklarda qaror qabul qilish jarayonlarining shaffofligini ta'minlovchi korporativ boshqaruvning yangi "know-how"larini joriy etadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalqaro hamkorlar ishtirokidagi banklarda risklarni baholash tizimi ancha ilg'or bo'lib, bu ularga kapital yetarliligi me'yorlarini minimallashtirilgan operatsion xarajatlar bilan bajarish imkonini bermoqda. Bu kabi ijobiy tajribalarni tizimli ahamiyatga ega bo'lgan boshqa mahalliy banklar amaliyotiga ham integratsiya qilish zarur.

Basel III standartlarida nazarda tutilgan konservatsiya va kontrtsiklik kapital buferlari tizimining O'zbekistonda joriy etilishi makroprudensial tartibga solishning yangi bosqichini boshlab berdi. Bizning tahlillarimizga ko'ra, ushbu buferlar iqtisodiy o'sish davrida banklar uchun ma'lum darajada "qo'shimcha yuk" bo'lib tuyulsada, iqtisodiy pasayish yoki kutilmagan tashqi shoklar yuzaga kelganda butun tizimning zanjirli bankrotlikdan himoya qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tadqiqot jarayonida har bir bankning risk profilidan kelib chiqib, ushbu buferlarni individual dinamik boshqarish metodikasi taklif etildi. Mazkur yondashuv bankning o'ziga xos faoliyat yo'nalishiga qarab (masalan, chakana yoki korporativ) kapital zaxiralarini optimallashtirish imkoniyatini yaratadi.

Tijorat banklarining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashda kapital yetarliligi boshqarishning takomillashtirilgan kontseptual modelini ishlab chiqish DSc tadqiqotining markaziy qismini tashkil etadi. Mazkur model quyidagi chizmada o'z ifodasini topgan

bo'lib, u regulyativ talablar bilan bankning ichki strategik maqsadlarini o'zaro sinxronlashtirishga yo'naltirilgan.

1-rasm. Tijorat banklari kapital yetarliligini strategik boshqarishning takomillashtirilgan modeli²

Yuqoridagi modelning asosiy yangiligi shundaki, u bank kapitalini shunchaki statistik ko'rsatkich sifatida emas, balki "dinamik himoya qatlami" sifatida ko'rib chiqadi. Bu yerda e'tibor joriy koeffitsiyentlarni me'yoriy darajada saqlashga emas, balki kelajakdagi ehtimoliy yo'qotishlarni (Expected Losses) oldindan prognoz qilish va ularga mos kapital bazasini shakllantirishga qaratilgan. Ichki kapital yetarliligini baholash jarayoni (ICAAP) doirasida banklar har bir risk turi (kredit, bozor, operatsion, likvidlik) bo'yicha qo'shimcha kapital ehtiyojini matematik modellar yordamida aniqlab borishlari shart. Ushbu metodologiya "iqtisodiy kapital" va "regulyativ kapital" tushunchalari o'rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Stress-testlar o'tkazish natijalari shuni ko'rsatdiki, makroiqtisodiy indikatorlarning salbiy ssenariylari sharoitida (masalan, YaIM o'sishining pasayishi, eksport tushumlarining kamayishi) bank kapitalining chidamlilik darajasi turlicha namoyon bo'lmoqda. Biz tomonidan ishlab chiqilgan simulyatsiya modellari yordamida ehtimoliy moliyaviy zararlarining kapital yetarliligiga ta'siri baholandi. Quyidagi 2-jadvalda stress-test natijalarining bank tizimi barqarorligi uchun prognoz qiymatlari aks ettirilgan.

2-jadval.

Makroiqtisodiy shok ssenariylari ostida bank kapitalining stress-test natijalari³

Ssenariy turi	Milliy valyuta devalvatsiyasi	NPL (muammo li kreditlar) ulushi	H1 koeffitsiyentini prognozi	Minimal talabga (13%) nisbatan farq
Bazaviy (optimistik)	5-7%	3,5%	16,8%	+3,8%
O'rtacha (realistik)	15%	7,0%	14,5%	+1,5%
Kuchli (pessimistik)	25%	12,0%	12,2%	-0,8%

Stress-test tahlillari shuni ko'rsatadiki, o'ta og'ir iqtisodiy shoklar sharoitida ayrim banklarning kapital yetarliligi minimal 13% lik darajadan pastga tushib ketish ehtimoli mavjud, bu esa tizimli risklarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday xavf-xatarlarning oldini olish uchun banklar tomonidan hozirdanoq "gibrid moliyaviy instrumentlar" va ikkinchi darajali kapital manbalarini (subordinar qarzlarni) kengaytirish tavsiya etiladi. Tadqiqotimizda ushbu instrumentlardan foydalanishning huquqiy va iqtisodiy mexanizmlari takomillashtirildi. Bu esa banklarga o'z kapital bazasini aksiyadorlik kapitalini oshirmasdan turib, tezkor va arzon yo'llar bilan mustahkamlash imkonini beradi.

Ekonometrik modellashtirish natijalari kapital yetarliligi (CAR) va bank aktivlarining sifati (NPL) o'rtasida o'ta kuchli teskari korrelyatsiya mavjudligini tasdiqladi (R = -0,76). Bu shuni anglatadiki, kapital darajasi yuqori bo'lgan banklar risk-menejment sohasida ehtiyotkorona va uzoqni ko'zlagan siyosat yuritadilar, bu esa pirovardida muammoli kreditlar ulushining kamayishiga olib keladi. Shuningdek, kapital yetarliligi va bankning rentabellik ko'rsatkichi (ROE) o'rtasidagi bog'liqlik "parabolik" xarakterga ega ekanligi aniqlandi. Ya'ni, kapitalning ma'lum bir "optimal nuqtasidan" so'ng uning hajmini oshirish bank resurslarining samaradorligini pasaytirib yuboradi, shuning uchun boshqaruv strategiyasida aynan mana shu optimal muvozanatni topish hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimiga kiber-xavflar, fintex-texnologiyalar va raqamli aktivlar bilan bog'liq yangi

¹ Muallif ishlanmasi
² Muallif ishlanmasi

³ Muallif ishlanmasi

turdagi xatarlar kirib kelmoqda. Bizning tadqiqotimizda ushbu nomoddiy risklarni kapital yetarliligi hisob-kitoblariga kiritishning yangi metodikasi ishlab chiqildi. An'anaviy yondashuvlar bunday xavflarni faqat operatsion risklar tarkibida umumiy baholasada, biz taklif qilayotgan modelda "raqamli risk koeffitsiyenti"ni alohida o'zgaruvchi sifatida kiritish zaruriyati asoslandi. Bu metodika bankning IT-infratuzilmasi holatini kapital yetarliligi darajasi bilan bevosita bog'lash va texnologik inqirozlar uchun zaxira yaratish imkonini beradi.

Yakuniy xulosalar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari kapital yetarliligini strategik boshqarish – bu faqatgina Markaziy bank talablarini bajarish emas, balki bankning global raqobatbardoshligini ta'minlovchi murakkab jarayondir. Davlat va xususiy banklar o'rtasidagi kapital tarkibi va samaradorligi farqlarini inobatga olgan holda, ular uchun differentsiallashgan rivojlanish strategiyalarini qo'llash lozimligi isbotlandi. Tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan metodologik tavsiyalar va modellar bank tizimini isloh qilishning keyingi bosqichlarida amaliy poydevor bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuvlar banklarning xalqaro reytinglardagi o'rnini yaxshilash va xorijiy investorlar ishonchini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Выводы и предложения).

Tadqiqot doirasida tijorat banklari kapital yetarliligini boshqarish metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan nazariy va amaliy izlanishlar natijasida quyidagi fundamental xulosalar shakllantirildi:

1. Konseptual yondashuvning transformatsiyasi: Bank kapitali yetarliligi tushunchasi an'anaviy regulyativ me'yordan (Compliance) bankning uzoq muddatli strategik barqarorligini ta'minlovchi "dinamik himoya mexanizmi" (Strategic Buffer) darajasiga ko'tarilishi lozimligi isbotlandi. DSC darajasidagi tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, kapital adekvatligi bankning risk-appetiti va kutilmagan zararlarni qoplash qobiliyati o'rtasidagi optimal muvozanatni aks ettiruvchi asosiy indikator hisoblanadi.

2. Metodologik takomillashtirish: Kapital yetarliligini boshqarishda faqat standart usullarga tayanish yetarli emasligi, balki ichki kapitalni baholash jarayonini (ICAAP) bankning umumiy biznes-rejalashtirish tizimiga integratsiya qilish zaruriyati asoslandi. Bu yondashuv "iqtisodiy kapital" (Economic Capital) modelini qo'llash orqali bank resurslarini risk darajasi yuqori bo'lgan aktivlar segmentlari o'rtasida samarali taqsimlash imkonini beradi.

3. Empirik natijalar tahlili: O'zbekiston bank tizimida kapital yetarliligi (H1 koeffitsiyenti) me'yoriy darajada saqlanib qolayotgan bo'lsada, aktivlarning risk darajasi (RWA) o'sish sur'ati kapital o'sishidan yuqoriligicha qolmoqda. Ekonometrik modellashtirish natijalari kapital

adekvatligi va aktivlar sifati (NPL) o'rtasida kuchli teskari korrelyatsiya ($R = -0,76$) mavjudligini tasdiqladi, bu esa kapitallashuv darajasi yuqori banklarda risk-menejment sifati ham yuqori ekanligidan dalolat beradi.

4. Stress-test natijalari: Makroiqtisodiy shok ssenariylari asosida o'tkazilgan simulyatsiyalar shuni ko'rsatdiki, milliy valyutaning keskin devalvatsiyasi va aktivlar sifatining yomonlashuvi sharoitida bank kapitalining "chidamlilik chegarasi" (Margin of Safety) sezilarli darajada qisqaradi. Bu esa banklar tomonidan kutilmagan zararlarni qoplash uchun qo'shimcha kapital zaxira qatlamlarini shakllantirishni taqozo etadi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari asosida bank tizimi barqarorligini yangi bosqichga ko'tarishga qaratilgan quyidagi strategik takliflar ishlab chiqildi:

Regulyator (Markaziy bank) uchun:

– Banklar uchun ularning risk profili va tizimli ahamiyatidan kelib chiqib, differentsiallashgan kapital yetarliligi me'yorlarini joriy etish. Bu yirik banklarga qo'shimcha mas'uliyat yuklasa, kichik banklarga moslashuvchanlik imkonini beradi.

– Makroprudensial nazorat doirasida kontrtsiklik kapital buferini iqtisodiy siklning o'zgarishiga qarab dinamik boshqarish metodikasini yo'lga qo'yish. Bu iqtisodiy o'sish davrida kapital to'plash va pasayish davrida undan foydalanish imkonini yaratadi.

Tijorat banklari uchun:

– Kapital bazasini diversifikatsiya qilish maqsadida an'anaviy ustav kapitali bilan birga, subordinar qarzarlar va gibrud moliyaviy instrumentlardan (AT1, T2) foydalanish ko'lamini kengaytirish. Bu aksiyadorlar tarkibini o'zgartirmagan holda kapital adekvatligini tezkor to'ldirish imkonini beradi.

– Ichki risk-menejment tizimida "raqamli risk koeffitsiyenti"ni joriy etish. Raqamli transformatsiya sharoitida texnologik va kiber-risklar uchun alohida kapital zaxiralari ajratish metodologiyasini qo'llash bankning texnologik inqirozlarga chidamliligini oshiradi.

– Banking dividend siyosatini kapital yetarliligi darajasi bilan bevosita bog'lash. Kapital adekvatligi prognoz ko'rsatkichlaridan past bo'lgan holatlarda sof foydaning asosiy qismini dividend sifatida to'lamasdan, kapitallashtirishga (reinvestitsiya) yo'naltirish mexanizmini korporativ nizomlarda mustahkamlash.

Xulosa qilib aytganda, taklif etilayotgan metodologik yondashuvlar tijorat banklarining nafaqat joriy moliyaviy barqarorligini saqlashga, balki ularning uzoq muddatli strategik rivojlanishini va xalqaro moliya bozorlaridagi raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Literatury/ References):

1. World Bank. Global Financial Stability Report 2024. Washington, DC, 2024.
2. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: Finalising post-crisis reforms. BIS, 2023.
3. IMF. Bank Capital and Financial Stability Report. Washington, DC, 2023.
4. European Central Bank. Macroprudential Policy and Bank Capital Buffers. ECB Report, 2024.
5. OECD. Bank Risk Management and Capital Adequacy. OECD Publishing, 2023.
6. McKinsey & Company. AI in Banking Risk and Capital Management. 2024.
7. Deloitte. Capital Adequacy vs Bank Profitability. Deloitte Insights, 2023.
8. BIS. Lessons from the Global Financial Crisis. Bank for International Settlements, 2022.
9. World Economic Forum. Future of Banking Stability Report. 2024.